

ŽÁKOVSKÉ REVIEW ŠKOLY

TÉMATY PRO STŘEDNÍ ŠKOLY A GYMNÁZIA

TEORETICKÝ BLOK

TÉMA Č. 1	CO JE A CO NENÍ DEMOKRACIE, 1. HODINA	45 MINUT	SŠ_T1_H1
TÉMA Č. 2	SVĚT PODLE ŽÁKŮ, 1. HODINA	45 MINUT	SŠ_T2_H1
TÉMA Č. 3	PŘÍMÁ DEMOKRACIE, 1. HODINA	45 MINUT	SŠ_T3_H1
	PŘÍMÁ DEMOKRACIE, 2. HODINA	45 MINUT	SŠ_T3_H2
TÉMA Č. 4	ZASTUPITELSKÁ DEMOKRACIE, 1. HODINA	45 MINUT	SŠ_T4_H1
	ZASTUPITELSKÁ DEMOKRACIE, 2. HODINA	45 MINUT	SŠ_T4_H2
TÉMA Č. 5	JAK PROSADIT MYŠLENKU	45 MINUT	SŠ_T5_H1
TÉMA Č. 6	REKAPITULACE	45 MINUT	SŠ_T6_H1

PRAKTICKÝ BLOK

TÉMA Č. 7	ŠKOLA – KDO O ČEM ROZHODUJE	45 MINUT	SŠ_T7_H1
TÉMA Č. 8	ŠKOLA – KDO MÁ O ČEM ROZHODOVAT	45 MINUT	SŠ_T8_H1
TÉMA Č. 9	ŽÁCI: TOHLE CHCEME JINAK, 1. + 2. HODINA	90 MINUT	SŠ_T9_H1+2
TÉMA Č. 10	TVOŘÍME VIZI, 1. + 2. HODINA	90 MINUT	SŠ_T10_H1+2
TÉMA Č. 11	OD VIZE K PLÁNU, 1. + 2. HODINA	90 MINUT	SŠ_T11_H1+2

PREZENTAČNÍ BLOK

TÉMA Č. 12	JAK NÁŠ PROJEKT PROPAGOVAT, 1. + 2. HODINA	90 MINUT	SŠ_T12_H1+2
TÉMA Č. 13	PREZENTACE	45 MINUT	SŠ_T13_H1

EVALUAČNÍ BLOK

TÉMA Č. 14	EVALUAČNÍ SETKÁNÍ	45 MINUT	SŠ_T14_H1
-------------------	-------------------	----------	-----------

Časová dotace pro celý vzdělávací program: 20 vyučovacích hodin o délce 45 minut.

PŘÍMÁ DEMOKRACIE

1. HODINA

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

multikulturní
centrum
praha

HODNOTY

kulturní rozmanitost – žák může získat poznatky, že podoby demokracií jsou ovlivňovány historií a sociokulturním prostředím daného společenství

získání zkušeností s hodnotami a zásadami přímé demokracie

POSTOJE

jsou podporovány postoje, že fungující demokracie se neobejde bez **participace lidí na procesu správy věcí veřejných**; k naplnění těchto zásad slouží různé způsoby a nástroje participace

ROZVÍJENÉ KOMPETENCE V TOMTO TÉMATU

DOVEDNOSTI

analytické a kritické myšlení – lektor zprostředkovává možnost rozlišovat mezi demokraciemi a pseudodemokraciemi

jazykové a komunikační dovednosti – lektor žáky diskusně podněcuje k tvorbě věcných argumentů; poskytuje možnost prezentovat výstupy skupinové práce

ZNALOSTI

A KRITICKÉ POROZUMĚNÍ

aktivita zprostředkuje znalosti o **historii přemýšlení o demokraciích**

skrze moderované diskuse poskytuje kritické vnímání **současných podob demokracií** a jejich limitů

součástí aktivit je seznámení se s různými **způsoby a nástroji participace** (petice, volby, referendum apod.)

Zdroje:

Kompetence pro demokratickou kulturu [online],
URL: <http://www.obcanskevzdelavani.cz/publikace>.

Core Competencies in Civic Engagement [online],
URL: <https://www.merrimack.edu/live/files/160-core-competencies-in-civic-engagement>.

VZDĚLÁVACÍ PROGRAM:

ŽÁKOVSKÉ REVIEW ŠKOLY

(STŘEDNÍ ŠKOLY A GYMNÁZIA)

TÉMA 3:

PŘÍMÁ DEMOKRACIE

1. HODINA

CÍL HODINY

Žáci se v průběhu hodiny dozvědí více o přímé demokracii – o její historii i současnosti. Zjistí také, se kterými prvky přímé demokracie se mohou setkat v České republice a Švýcarsku.

POMŮCKY

- Dokument SŠ_T3_H1 Průvodce metodikou
- Dokument SŠ_T3_H1 Přímá demokracie – materiál pro žáky
 - **NÁVOD NA TISK:** každá skupina bude pracovat s jednou částí (1 stranou) vytištěnou ve formátu A4 zvlášť pro každého žáka ve skupině..
- Dokument SŠ_T3_H1 Přímá demokracie – podpurný text pro lektora
 - text slouží pouze pro potřeby lektora.
- Dokument SŠ_T3 Pracovní list
 - **NÁVOD NA TISK:** 1 kopie ve formátu A4 pro každého žáka
- Flipchartové papíry
- 3 sady barevných fixů

FÁZE 1: REKAPITULACE PŘEDCHOZÍ HODINY

DOBA TRVÁNÍ:

max. 5 minut

CÍL:

Zrekapitulovat předchozí hodinu.

METODA:

Diskuse

📌 TIP NA ÚVOD:

- Lektor ověřuje, zda žáci správně rozumějí pojmům, které v hodině zazní, případně je dovysvětlí: **BREXIT, petice**.
- Lektor neváhá žáky chválit za jakoukoliv reakci. Žáci se pak nebojí projevat.
- Zaměření a smysl programu – tj. orientace v demokratickém systému ČR a pochopení, jak prosadit vlastní zájmy – lektor s žáky opakuje v úvodu každé hodiny spolu s představením její specifické náplně.

POSTUP:

1. Lektor se zeptá žáků, co si pamatují z minulé hodiny, co je nejvíc zaujalo a co jim přišlo zajímavé.
2. Lektor zrekapituluje obsah předchozí hodiny (tvorba světa podle žáků, různé úrovně rozhodování) a představí náplň právě probíhající hodiny – přímou demokracii.
3. Lektor rozdá žákům vytištěný dokument **SŠ_T3 Pracovní list** a vysvětlí jim, že mají k dispozici Pracovní list k tématu č. 3, který jim usnadní orientaci v programu. V něm najdou důležité informace i podněty k vlastním úvahám. Pracovní list si mohou vyplnit po skončení výuky, a připomenout si tak všechno, co v průběhu výuky zažili a co se dozvěděli. Tento pracovní list je určen pro následující dvě hodiny programu.

5 M

15 MIN

15 MIN

10 MIN

TIP:

Lektor může pro evokaci tématu využít videa dostupná na Internetu.
Pro příklad uvádíme následující tipy:

1. Tomio Okamura propaguje přímou demokracii: <https://www.youtube.com/watch?v=IrhVXle09ok> (čas: 0:00–2:59)

Po skončení lektor upozorní na zmínku o Švýcarsku jako zemi s rozvinutou přímou demokracií.

2. Reportáž ČT o jednom z referend ve Švýcarsku: <https://ct24.ceskatelevize.cz/svet/2659751-boj-o-kravske-rohy-ve-svycarsku-farmar-chce-v-referendu-pripravit-zemedelce-o-penize> (celá reportáž)

Na konci se lektor zeptá, zda žáci vědí o nějakém důležitém referendu, které v poslední době proběhlo v EU.

3. Reportáž ČT o následcích vystoupení Velké Británie z EU: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/1097181328-udalosti/216411000100625/video/480352> (celá reportáž)

FÁZE 2: CO JE PŘÍMÁ DEMOKRACIE?

DOBA TRVÁNÍ:

max. 15 minut

CÍL:

Zmapovat povědomí žáků o přímé demokracii.

METODA:

Brainstorming

POSTUP:

1. Lektor rozdělí třídu do 3 skupin. Každá skupina dostane flipchartový papír.
2. Lektor vyzve žáky, ať formulují, co si představují či spojují s pojmem „přímá demokracie“ (klíčová slova, jména, nápady). Lektor žáky upozorní, že se nemusejí bát říci, cokoli je napadne, protože všechny odpovědi jsou správné. Lektor zapisuje veškerá slova a asociace žáků na tabuli nebo na flipchart do podoby myšlenkové mapy.

! TIP:

Lektor na závěr může dodat, že přímá demokracie byla přítomná v některých otázkách z předchozí hodiny – např. hlasování o tom, zda občané mají rozhodovat o každé investici nad 1 milion korun – a diskutuje s žáky klady a zápory takového opatření.

! TIP:

V tuto chvíli si žáci mohou procvičit metodu brainstormingu. Důležité je, aby se naučili necenzurovat své nápady a slova, která je napadají. Slova mají asociativní funkci – nejde o to, co skutečně je přímá demokracie, ale o to, co v souvislosti s přímou demokracií žáky napadá. Schopnosti říkat vše, co žáky napadne, beze strachu z chyby či trestu bude lektor využívat v pozdějších fázích programu.

Lektor vyzve žáky, ať formulují, co si představují či spojují s pojmem „přímá demokracie“ (klíčová slova, jména, nápady). Lektor zapisuje veškerá slova a asociace žáků na tabuli nebo na flipchart do podoby myšlenkové mapy.

5 M

15 MIN

15 MIN

10 MIN

PŘÍMA DEMOKRACIE HISTORIE

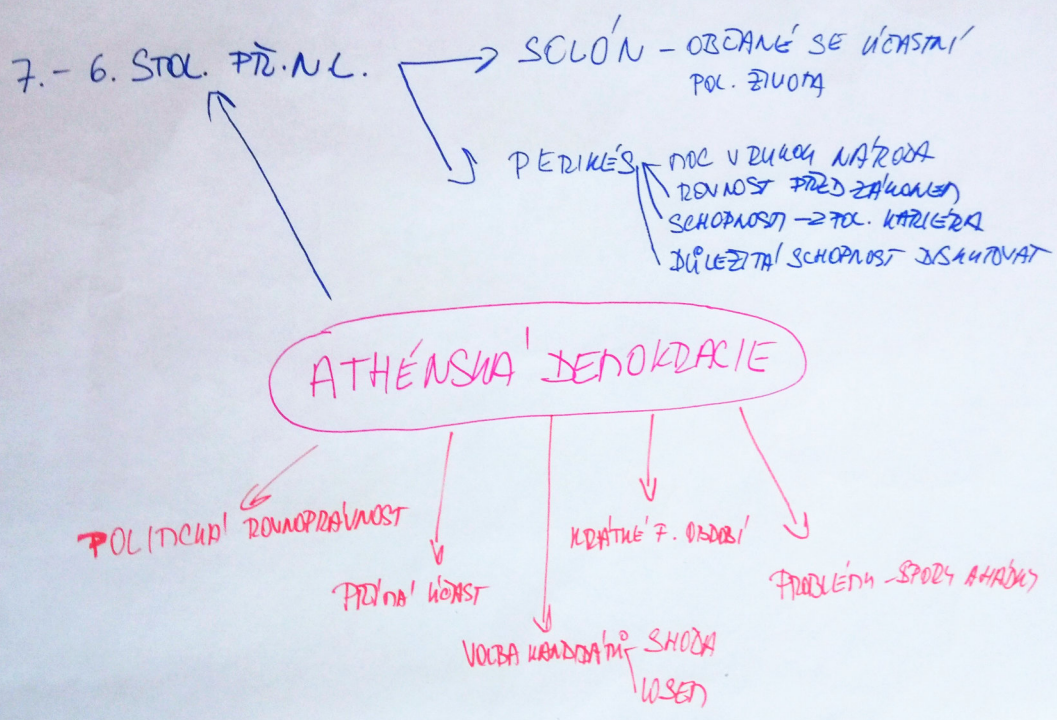

Foto: archiv MKC Praha.

FÁZE 3: PŘÍMÁ DEMOKRACIE – DĚJINY, VÝHODY A PROBLÉMY

DOBA TRVÁNÍ:

max. 15 minut

CÍL:

Žáci získávají teoretické informace o přímé demokracii, se kterými pak budou v dalších fázích pracovat.

METODA:

Myšlenkové mapy

POSTUP:

1. Lektor rozdělí třídu do 3 skupin. Každá skupina obdrží jeden text z materiálu SŠ_T3_H1 **Přímá demokracie - materiál pro žáky** ve formátu A4 pro každého žáka – tak aby každý žák měl k dispozici svůj text.

Témata **pracovních listů** pro jednotlivé skupiny:

- Historie přímé demokracie
- Současnost přímé demokracie
- Prvky přímé demokracie v ČR a ve Švýcarsku

Každá skupina obdrží také flipchartový papír a sadu barevných fixů.

2. Lektor vyzve jednotlivé skupiny, aby nadepsaly své flipchartové papíry dle tématu **textu** (např. Historie přímé demokracie). Vyzve žáky, aby si texty přečetli, společně o nich ve skupinách diskutovali a zaznamenali na flipchartový papír do myšlenkové mapy nejdůležitější fakta a informace, jež se s tématem pojí.
3. Každá skupina poté představí nejdůležitější informace ze svého textu ostatním. Lektor odpovídi podle potřeby okomentuje a zpřesní.

5 M

15 MIN

15 MIN

10 MIN

TIP:

Při ověřování programu v praxi se žáci čtyřletého gymnázia na začátku hodiny velmi ostře vyhranili proti videu s Tomiem Okamurou. Nejprve zcela odmítli komentovat jeho výroky s vysvětlením, že říká nesmysly, když propaguje přímou demokracii. Na základě poznatků z dalších aktivit i práce s pracovními listy jim lektor na konci hodiny promítl tento Okamurův výrok z úvodního videa (tentokrát ovšem v textové podobě a bez uvedení autora):

„Občané v zemích s prvky přímé demokracie jsou nejen angažovanější, ale daleko vyzrálejší a zodpovědnější – ví, že jednotlivé problémy je třeba nazírat z mnoha rovin. Jsou zvyklí, že hlasování v referendu předchází společenská diskuze, že se objevují paralelní řešení a návrhy. Učí se a vědí, že nic není černobílé. Mimochodem v takových případech je velmi těžké tvrdit, že podlehnou nějakému populismu.“

Žáci byli dotázáni, zda s uvedeným výrokem souhlasí. Většina odpověděla, že ano, ale jakmile se dozvěděli, kdo je autorem výroku, opět dali najevo svůj nesouhlas. Lektor tedy nejvíce diskutující žáky vyzval, aby své proměnlivé stanovisko vysvětlili a naučili se věcně argumentovat (pouhé odmítnutí výroku kvůli jeho autorovi není věcný argument). Nakonec se žáci shodli na tom, že obsah výroků může být pravdivý, ale konkrétně Tomio Okamura jako politik zvedá populistická témata a nabízí populistická řešení. Na otázku, jaká témata jsou populistická, žáci odpovídali, že taková, která bezdůvodně rozdělují společnost a populističtí politici pro ně hledají líbivá řešení, která však nejsou funkční.

Tímto postupem se lze při realizaci hodiny inspirovat a podněcovat u žáků kritické myšlení a schopnost argumentace v diskusi.

FÁZE 4: CO JSME SI ZAPAMATOVALI A CO NÁS ZAUJALO

DOBA TRVÁNÍ:

max. 10 minut

CÍL:

Žáci si uvědomí, které informace pro ně byly nové či překvapivé a jak se změnil jejich pohled na přímou demokracii po práci s definičními texty.

METODA:

Diskuse

POSTUP:

1. Lektor požádá žáky, aby porovnali nové poznatky na flipchartech (myšlenkových mapách), které byly vytvořeny ve skupinách, s myšlenkami zachycenými na tabuli/flipchartu ve fázi 1. Lektor případně žáky doplní.
2. Lektor požádá žáky, aby zmínili to, co je při práci s texty nejvíce překvapilo nebo jim připadalo důležité.

! TIP:

Žáci si flipcharty s myšlenkovými mapami vzniklé při práci ve skupinách mohou nalepit vedle sebe na jednu ze stěn ve třídě, aby se tak k poznatkům mohli v budoucnu v průběhu výuky nebo během přestávek vracet.

5 M

15 MIN

15 MIN

10 MIN

PŘÍMÁ DEMOKRACIE

ČÁST 1: HISTORIE

K rozvoji athénské demokracie, která nesla mnoho znaků přímé demokracie, došlo v řeckých Athénách na přelomu 7. a 6. století před naším letopočtem. Po několika reformách, např. Solónově (7./6. st. př. n. l.), plnoprávní občané dostali možnost účastnit se veřejného politického života. Z toho důvodu začala narůstat role slova a správné argumentace v politickém životě. Docházelo postupně k racionalizaci politiky, ať už v dobrém smyslu (hledání nejlepších argumentů k obecnému dobru), ale i ve špatném (vytváření argumentů jen za účelem porážky protivníka). Dokonce můžeme sledovat, jak se v té době mění ideály zobrazovaných hrdinů: aristokrata, který má zemřít mladý jako hrdina v bitvě, střídá moudrý filosof a společnost diskutujících občanů.

Periklés ve své pohřební řeči (dle Thúkydida) nad prvními padlými v peloponéské válce vymezil demokracii takto:

- *moc je v rukou celého národa;*
- *všichni občané jsou si před zákonem rovni;*
- *důležité pro politickou kariéru jsou schopnosti;*
- *politický život je otevřený a svobodný;*
- *lidé se spontánně zajímají o veřejné záležitosti polis (nesobecké jednání);*
- *je vysoce ceněna schopnost diskutovat na veřejnosti.*

Hlavní charakteristické znaky athénské demokracie:

1. **politická rovnoprávnost** – ovšem pouze pro dospělé muže narozené v Athénách: právo účastnit se veřejných shromáždění, soudů a úřadů;
2. **přímá účast** – všechny důležité otázky jsou probírány na shromážděních;
3. **výběr kandidátů do veřejných funkcí**: jednoznačná shoda, volba losem (nebo se pravidelně střídali), vojevůdce volen dle schopností;
4. **krátkodobost funkčního období** – obvykle jeden rok, někdy i jeden den (předseda rady padesáti);
5. **problémy**: spory a hádky mezi řečníky na veřejných shromážděních.

PŘÍMÁ DEMOKRACIE

ČÁST 2: SOUČASNOST

Přímá demokracie v současnosti nikde plně neexistuje. Prvky přímé demokracie, hlavně referenda, se hodně využívají ve Švýcarsku. I tak tvoří jen 5 % rozhodování; 95 % rozhodování je vyhrazeno zastupitelské demokracii (lidé si volí své zástupce – poslance či zastupitele – a ti rozhodují).

Přednosti přímé demokracie:

- *občané mají plnou kontrolu nad vlastními osudy, neboť mohou o čemkoliv a kdykoliv hlasovat;*
- *veřejnost vyjadřuje své vlastní názory a není odkázána na politiky, kteří myslí sami na sebe;*
- *zajišťuje oprávněnost vládnutí: lidé totiž spíše přijmou ta rozhodnutí, která učinili sami.*

Nevýhody přímé demokracie:

- *na rozhodování se podílí i ti, kdo mají nízké vzdělání a málo zkušeností a jsou snadno ovlivnitelní;*
- *referenda umožňují politikům manipulovat s tím, o čem se bude v politice jednat, a vymlouvat se z odpovědnosti;*
- *referenda zjednodušují složité politické problémy na odpovědi ANO/NE;*
- *ústavní pořádek demokratických států dbá o práva menšin – stojí na principech rovnosti, svobody a práva. V přímé demokracii hrozí diktatura většiny, která potlačí práva menšin;*
- *příklad diktatury většiny: omezování práv Židů za II. světové války vedlo až k jejich zabíjení.*

V případě přímé demokracie se využívá na celostátní úrovni těchto hlavních nástrojů:

- *petice/občanský podnět;*
- *lidová iniciativa – např. možnost navrhnout zákon;*
- *lidové veto;*
- *odvolání zvoleného zástupce;*
- *referendum;*
- *plebiscit – forma referenda, které rozhoduje o politických otázkách.*

PŘÍMÁ DEMOKRACIE ČÁST 3: PRVKY PŘÍMÉ DEMOKRACIE V ČR A ŠVÝCARSKU

ČESKÁ REPUBLIKA

Ústava ČR upřednostňuje zastupitelskou demokracii před přímou demokracií. Lidé volí své zastupitele (poslance), ti schvalují zákony či umožňují vládě vládnout tím, že jí vyjadřují důvěru.

Nástroje přímé demokracie v ČR:

- **Petice:** dávají občanům možnost se obrátit na státní orgány s dotazem, návrhem či stížností. Odpovědní lidé se k těmto podnětům musejí vyjádřit. Petice není nijak závazná.
- **Referendum:** v ČR existuje zákon o místním referendu, který umožňuje konat referendum o otázkách, o kterých smí obec rozhodovat – např. o nakládání s obecním majetkem. Referendum mohou iniciovat občané (např. v obci do 200 000 obyvatel alespoň 10 % oprávněných osob) či obec sama.

Zákon o obecném referendu v ČR neexistuje, proto celostátní referendum v ČR nelze uspořádat. Výjimkou bylo referendum o vstupu ČR do Evropské unie – kvůli němu byl roku 2002 přijat zvláštní zákon.

ŠVÝCARSKO

Švýcarský režim moci se vyznačuje tím, že ve velkém rozsahu využívá prvky přímé demokracie. Je možné hovořit o polopřímé demokracii. Nicméně specifika tohoto politického režimu v mnohém nejsou přenositelná do jiných zemí, protože se jedná o utvářela po dlouhou dobu, a pak je to dáno územní podobou organizace země podle kantonů nebo třeba soužitím různých jazykových skupin.

Švýcarský režim se neopírá o dělbu moci, ale zásadu jednotnosti státní moci – parlament má jak legislativní, tak exekutivní kompetence a je tedy jakousi vládou shromáždění, vláda pak vyřizuje hlavně administraci. Občané se navíc účastní přímo procesu přijímání klíčových rozhodnutí prostřednictvím referenda, lidových iniciativ se zákonodárným dosahem a formou vet. Rozhodnutí přijaté referendem není změnitelné jinými politickými institucemi a v tomto ohledu mají svrchovanost samotní švýcarští občané nad klasickými orgány zastupitelské demokracie.

Ve Švýcarsku, kde je referendum nejčastěji používaným způsobem lidového hlasování ve všech zemích, tvoří jenom 5 % rozhodování, 95 % rozhodování je vyhrazeno institucím zastupitelské demokracie.

PŘÍMÁ DEMOKRACIE – PODPŮRNÝ TEXT PRO LEKTORA

Přímá demokracie jako forma demokratického vládnutí založená na přímé účasti občanů při rozhodování o veřejných záležitostech.

CITÁT

„Demokracie je vláda lidu prostřednictvím lidu pro lid.“

Abraham Lincoln (1863)

„Demokracie je diskuse.“

Tomáš G. Masaryk

1. DĚJINY PŘÍMÉ DEMOKRACIE

Proč se dnes vracet k antice? Proč neustále studovat staré myslitele? Mnohé pojmy z této doby používáme doposud, tedy okolo 2500 let. Vývoj navíc nejde lineárně kupředu a věci, o kterých lidé přemýšleli ve starověku, jsou pro nás inspirací dodnes, přestože je potřeba jejich názory aktualizovat. Rozvoj athénské demokracie, která nesla mnoho znaků přímé demokracie, se stal jedním z nejdůležitějších inspiračních zdrojů moderního politického myšlení, které postupně vykrystalizovalo v podobě konceptu liberální demokracie, tedy ve spojení principů liberalismu a demokracie.

K čemu v Řecku, respektive v Athénách došlo? Po několika reformách, např. Solónově (7./6. stol. p. n. l.), plnoprávní občané dostali možnost se účastnit veřejného politického života. Z toho důvodu začala narůstat role slova a správné argumentace v politickém životě, a tak dochází k racionalizaci politiky, ať už v dobrém smyslu (hledání nejlepších argumentů k obecnému dobru), tak i ve špatném (vytváření argumentů jen za účelem porážky protivníka). Dokonce můžeme sledovat, jak se v té době mění ideály zobrazovaných hrdinů: aristokrata, který má zemřít mladý jako hrdina v bitvě, střídá moudrý filosof a společnost diskutujících občanů.

Přestože překlad slov *demos* = lid; *kratein* = vládnout; *kratos* = vládnutí, by mohl svádět k tomu, že vymezení klasické (athénské) demokracie bude jednoduché, jen v Athénách v jedné době (5. st. p. n. l.) jsme mohli najít mnoho vymezení pojmu demokracie a jejího pojetí. Solón údajně řekl, že základem demokracie je mít jediného pána a tím je zákon. Historik Hérodotos (5. st. p. n. l.) dával demokracii do spojitosti s vládou lůzy. Pokud se nám zdá, že by dnešní demokracie mohla vypadat jinak, nejinak tomu bylo také v antickém Řecku. Nicméně mezi ideály, které najdeme ve většině koncepcí, patřily tyto: rovnost mezi občany, svoboda, respekt k právu a spravedlnosti. Známou se stala údajná Periklova pohřební řeč (dle Thúkydida) nad prvními padlými v peloponéské válce, v níž vymezil demokracii takto:

- *moc je v ruce celého národa*
- *všichni občané jsou si před zákonem rovni*
- *důležité pro politickou kariéru jsou schopnosti*
- *politický život je otevřený a svobodný*

- *lidé se spontánně zajímají o veřejné záležitosti polis (nesobecké jednání)*
- *je vysoce ceněna schopnost diskutovat na veřejnosti*

HLAVNÍ CHARAKTERISTICKÉ ZNAKY ATHÉNSKÉ DEMOKRACIE:

1. Politická rovnoprávnost – ovšem pouze pro dospělé muže narozené v Athénách – právo účastnit se veřejných shromáždění (ekklésia), soudů a úřadů.
2. Přímá účast – všechny důležité otázky probírány na shromážděních.
3. Metody pro výběr kandidátů do veřejných funkcí – jednoznačná shoda nebo volba losem (nebo se pravidelně střídali) – vojevůdce volen dle schopností.
4. Krátkodobost funkčního období – obvykle jeden rok, někdy i jeden den (předseda rady padesáti).

KRITIKA ATHÉNSKÉ DEMOKRACIE

Mezi současníky athénské demokracie se objevila řada kritiků. Nejznámější antický rétor Antisthenés (asi 445 p. n. l. – asi 365 p. n. l.) radil Athéňanům, aby prohlásili hlasováním osly za koně, a když to pokládali za nesmyslné, pravil: „Vždyť u vás lidé, kteří se ničemu nenaučili, zdají se býti vojevůdci, a to jen proto, že se jimi stali zdvižením rukou.“

Filosofové Platón a Aristotelés prohlašovali demokracii za špatnou formu politického režimu. Platón se vysmíval demokracii a říkal, že každý si v ní může dělat co chce, občané jsou svobodní, vše je dovoleno a každý muž je ctěn, proklamuje-li lásku k lidu. Demokracie je pro něj spojená s anarchií a nezákonností. Aristotelés demokracii vidí jako vládu v zájmu chudých. Na druhou stranu hovoří o dobré demokracii (politeia) jako o vládě mnohých, která má své limity, lidé mají omezené pravomoci a voleni by byli jen někteří občané.

Mezi kritiku můžeme přidat pohled moderních politických teoretiků, kteří se shodují na tom, že athénská demokracie vylučovala většinu populace – ženy, otroky, cizince a samozřejmě také všechny nedospělé muže. „*Řecké, římské i indické právo, odvozené z náboženských představ, se shodují v názoru, že žena je vždy nezletilá... Ke všem úkonům náboženského života potřebuje vůdce a ke všem úkonům občanského života poručníka*“ (C. FUSTEL: *Antická obec*, Praha: SOFIS, 1998, s. 85). „*Mimoto ještě mužské pohlaví má se k pohlaví ženskému tak, že ono přirozeně jest lepší, toto horší, a ono vládne, toto poslouchá.*“ (Aristotelés: *Politika*, Praha: Petr Rezek, 1998, s. 44–45). Nedošlo tedy k uskutečnění ideálu politické rovnoprávnosti, dominovala elita řečníků a různých vůdců, docházelo mezi nimi ke sporům a přebírání moci. Systém byl tedy nestabilní, a proto také zanikl.

2. SOUČASNOST PŘÍMÉ DEMOKRACIE

PRINCIPY MODERNÍ PŘÍMÉ DEMOKRACIE

V moderních státech se setkáváme s několika základními prvky přímé demokracie, které doplňují zastupitelskou demokracii. Prvky přímé demokracie v soudobých zastupitelských demokraciích jsou tedy většinou vnímány jako doplněk. V případě Švýcarska je možné hovořit o polopřímé demokracii (viz níže).

„Přímá demokracie... je založena na přímé, nezprostředkované trvalé participaci (účasti) občanů na úkolech spjatých s vládnutím. Přímá demokracie tak stírá rozdíl mezi vládnoucími a ovládanými a mezi státem a občanskou společností; je to systém lidové samosprávy..., jejím nejběžnějším projevem je využívání referenda.

K přednostem přímé demokracie patří:

- zdůrazňuje kontrolu občanů nad jejich vlastními osudy, jelikož je jedinou čistou formou demokracie;
- vytváří lépe informované a politicky vyspělejší občanstvo, a přispívá tudíž k jeho vzdělanosti;
- umožňuje, aby veřejnost vyjadřovala své vlastní názory a zájmy, aniž by přitom byla odkázána na politiky, kteří myslí sami na sebe;
- zajišťuje legitimitu vládnutí: lidé totiž spíše přijmou ta rozhodnutí, která učinili sami.

Zdroj: Andrew Heywood: *Politologie*, 3. vyd., Plzeň: Aleš Čeněk, 2008.

V případě přímé demokracie se na celostátní úrovni využívají tyto hlavní nástroje:

- **Petice / občanský podnět** – nezávazné vyjádření veřejného mínění o navrhovaných zákonech, funguje jako prostředek pro vyjádření názoru.
- **Lidová iniciativa** – např. možnost navrhnout zákon. Po sebrání podpisů určitého počtu občanů k vybranému problému musí být jejich podnět projednán a vyřešen. Jedná se tedy o závaznou formu nástroje přímé demokracie.
- **Lidové veto** – lid nenavrhuje téma, ale má možnost nějaký návrh reprezentantů za určitých podmínek vetovat.
- **Odvolání** – lidé mohou zrušit mandát/post zvolenému zástupci. Odvolání poslanců, hlavy státu, zastupitelských orgánů atd.
- **Referendum** – návrh zákona je předložen k posouzení občanů. Možnost pro potvrzení přijetí či zamítnutí zákona. Na lokální i celostátní úrovni. Občané vyjadřují názor na konkrétní otázku veřejné politiky. Referenda mohou být jen poradní, ale také závazná.
- **Plebiscit** – forma referenda (často používáno jako synonymum), které rozhoduje o politických otázkách. Forma lidového zákonodárství, která je iniciována a vyhlášena parlamentem nebo vládou.

Referendum, jako jedna z nejrozšířenějších soudobých forem přímé demokracie, má více podob. Referendum je definováno různými parametry, které z něj činí regulovaný nástroj, který není bezmezným nástrojem většinové vůle občanů. Mezi základní parametry patří: a) kdo ho může vyhlásit (určité množství občanů; určitý státní orgán); b) jeho rozsah (o čem všem se může rozhodovat). Můžeme rozlišit mezi obligatorním referendem – musí proběhnout k určité otázce; fakultativním referendem – vypsané na žádost určitého množství občanů. Na základě toho, nakolik je závazné pro určitý státní orgán můžeme rozlišit mezi závazným referendem a konzultativním – poradním. Rozdílnou podobu má navíc referendum lokální a celostátní.

Referenda byla využívána také v diktaturách, ale ta bývají politology zpochybňována, protože se spíše než o reálnou vůli obyvatel jedná o využití referenda k demonstraci podpory daného režimu. Známým příkladem je třeba Napoleonovo referendum z roku 1802, kterým legitimizoval svou uzurpaci moci. V tomto ohledu se tedy nejedná o přímou demokracii, ale o jeho plebiscitní využití. To znamená, že skrze většinový souhlas je využíváno referenda k tomu, aby se jeho prostřednictvím překročily mantinely daného mechanismu vládnutí.

Liberální demokracie je postavena na určitých principech, procedurách a mechanismech vládnutí, které tvoří její podstatu a mantinely, a tak ani rozhodnutí většiny není absolutní. Procedury, jejich pravidla a liberální principy uvedené v *Listině základních práv a svobod* (např. ochrana důstojnosti člověka, právo na život, princip nezcizitelnosti základních práv) vedou k mantinelům, které pak nemůže zpochybnit ani referendum, tím pádem v duchu těchto principů je možné za určitých podmínek rozšířit možnosti přímého rozhodování (viz Švýcarsko), aniž bychom se museli dostat k problematickým aspektům vlády většiny. Referendum tak nemůže provést změnu podstatných náležitostí demokratického právního státu, stejně jako to nemůže udělat zákonodárny sbor. Referendum, které by bylo nastaveno tak, že by se mohlo stát nástrojem pro vládu většiny, překračuje moderní pojetí referenda pro liberální demokracii – jedná se pak o plebiscitní demokracii a využití referenda k vládě demagogů, masové aklamaci a populismu.

PŘÍKLAD KRITIKY NÁSTROJE PŘÍMÉ DEMOKRACIE VE FORMĚ REFERENDA:

NIZOZEMSKO RUŠÍ MOŽNOST PORADNÍHO REFERENDA

17. 3. 2018

Nizozemská vláda zruší poradní referendum, které v zemi platilo necelé tři roky. Podle kabinetu se tato forma přímé demokracie neosvědčila. Vládní poslanci tvrdí, že existuje velké riziko zneužití plebiscitu kvůli zmanipulované kampani. Kromě toho se zastávají i přípravy zákona o obecném referendu.

Podle poslance vládní Lidové strany Svena Koopmanse chce vláda referendum zrušit hlavně proto, že na otázku často nelze odpovědět jednoduchým algoritmem: ano, nebo ne.

Nizozemský kabinet ruší toto referendum po necelých třech letech, během kterých proběhla dvě hlasování. To první se uskutečnilo v roce 2016, kdy Nizozemci odmítli asociační dohodu EU s Ukrajinou, proti se tehdy vyjádřilo čtyřiašedesát procent.

„Myslím, že to je kombinace špatné zkušenosti s referendem o Ukrajině a určitého strachu, že referendum je možné zneužít. Kolem toho referenda byla velmi špinavá debata, bylo to zmanipulované a nebylo o samotném tématu,“ připomíná profesor ústavního práva z Leidenské univerzity Wim Voermans. Ten upozorňuje, že je v Nizozemsku velmi nízká hranice pro vypsání referenda. „Kampaň kolem posledního referenda ukázala, že samotný zákon o referendu nebyl dobře připraven a nebyl ochráněn před manipulací. Takže, mnoho lidí má strach, že pokud se dostane do špatných rukou, může být zneužit,“ myslí si Voermans s tím, že to je podle něj dostatečně silný motiv k jeho zrušení.

Sven Koopermans je poslancem za parlamentní stranu VVD, která se podle jeho slov snaží zapojit veřejnost do politiky co nejvíce. Referendum podle něj dělá politiku černobílou, i když není, a vede k zjednodušování. „Existuje mnoho nuancí, rádi o sobě říkáme, že jsme země Rembranta, van Gogha, a ti pracovali se spoustou barev. A referendum dělá věci jen černé nebo bílé,“ říká Koopermans.

Nizozemští zákonodárci nejen že ruší poradní referendum, ale zastavují i připravování zákona o obecném referendu. Podle Koopermanse je to hlavně kvůli tomu, že výsledek obecného referenda není jen pouhou radou, ale je to definitivní rozhodnutí buď ano, nebo ne. Koopermans zastává názor, že obecné referendum vede jen ke zmatkům, a jako příklad uvádí referendum o brexitu.

„V něm lidé nevolili čistě o členství Británie v EU. Co ale vlastně znamenalo to ne? Znamenalo to: chceme jinou dohodu s EU? Nebo: nechceme žádnou dohodu s EU? Nebo další odstíny šedé? Takže stejně: volba ‚ne‘ v obecném referendu není jasná. Co vlastně znamená, pokud lidé vysloví jasné ne?“ vysvětluje Koopermans s tím, že v Nizozemsku to takto funguje.

Zdroj: -paf-: Nizozemsko ruší možnost poradního referenda. Lidé stejně nakonec hlasují o něčem jiném, ct24.ceskatelevize.cz (17. 3. 2018).

ŠVÝCARSKO

Švýcarský režim moci se vyznačuje tím, že ve velkém rozsahu využívá prvky přímé demokracie. Je možné hovořit o polopřímé demokracii. Nicméně specifika tohoto politického režimu v mnohém nejsou přenositelná, protože se jedná o utvářela po dlouhou dobu a jedná se o dáno územní podobou organizace země podle kantonů nebo třeba soužitím různých jazykových skupin.

Švýcarský režim se neopírá o dělbu moci, ale zásadu jednotnosti státní moci – parlament má jak legislativní, tak exekutivní kompetence a je tedy jakousi vládou shromáždění, vláda pak vyřizuje hlavně administraci. Občané se navíc účastní přímo procesu přijímání klíčových rozhodnutí prostřednictvím referenda, lidových iniciativ se zákonodárným dosahem a formou vet. Rozhodnutí přijaté referendem není změnitelné jinými politickými institucemi a v tomto ohledu mají svrchovanost samotní švýcarští občané nad klasickými orgány zastupitelské demokracie.

Ve Švýcarsku, kde je referendum nejčastěji používaným způsobem lidového hlasování ve všech zemích, tvoří jenom 5 % rozhodování, 95 % rozhodování je vyhrazeno institucím zastupitelské demokracie.

Tzv. švýcarská přímá demokracie je provozována na třech úrovních (obce, kantony a spolek). Využívá nástrojů referenda a lidové iniciativy. Švýcarští občané disponují možnostmi silně zasáhnout do podoby přijímané legislativy, jednak si mohou peticí vynutit (pokud se nejedná o zákon přímo vyžadující obligatorní referendum) lidové hlasování – fakultativní referendum o přijímaném zákonu, ale také mohou zaujmout aktivní pozici a pomocí nástroje iniciativy podávat návrhy zákonů, a nastolovat tak nová témata. Iniciativou je možné na úrovni spolku vyvolat změnu ústavy. Je k tomu třeba sesbírat 100 000 hlasů. Osm kantonů může dokonce vyvolat iniciativu i o obyčejném, nejen ústavním zákoně.

Pokud je iniciativa vyvolána, je přezkoumána Spolkovou kanceláří a Radou, zda je v souladu s ústavním řádem. Úkolem Shromáždění je pak zaručit, že lidová iniciativa je v souladu s principem jednoty významu. Tedy že iniciativa nepředkládá více rozličných návrhů najednou. Poté předloží komory návrhy občanům k hlasování. To bývá málokdy úspěšné.

Pokud by Rada se Shromážděním uvažovala o přijetí části změny navržené iniciativou, pak jí předloží protinávrh, popřípadě přislíbí část problematiky zahrnout do případné novelizace, což bývá označováno jako nepřímý protinávrh. Naproti tomu referendum dává občanům poslední slovo v legislativním procesu. Přitom ve Švýcarsku jsou uplatňovány dva typy referenda. Vyhlášení obligatorního referenda ukládá ústava. Lidovému hlasování musejí být předloženy všechny úpravy a dodatky ústavy, stejně tak plánované mezinárodní smlouvy. Pro schválení zákona v obligatorním referendu je třeba dvojí většiny, tedy švýcarských občanů i kantonů. Dále je většina parlamentních aktů a regulací rozhodována ve fakultativním referendu. Podmínkou je, aby do 90 dnů od zveřejnění zákona bylo sesbíráno minimálně 50 000 hlasů žádajících vyvolání referenda. V případě fakultativního referenda musí zákon získat jednoduchou většinu hlasů občanů, zájmy kantonů nejsou v této formě referenda zohledňovány. Na lokální a kantonální úrovni je funkce referenda ještě více prohloubena. Některé kantony obligatorní referendum uplatňují na většinu zákonů a důležitých právních aktů. Podobně by občané na kantonální a lokální úrovni měli rozhodovat o plánovaných investicích.

Zdroj: *Miroslav Haňka: PRÁVO:*

Referendum neodpovědných populistů, neviditelnypes.lidovky.cz (6. 3. 2018)

PRVKY PŘÍMÉ DEMOKRACIE V ČR NA CELOSTÁTNÍ ÚROVNI

Na celostátní úrovni ČR nedisponuje instituty přímé demokracie, ovšem v historii po roce 1989 bylo několik legislativních pokusů o obecné referendum a o referendum ke konkrétním otázkám. V Ústavě ČR je jednoznačně upřednostněna reprezentativní forma výkonu státní moci mocí zákonodárnou, výkonnou a soudní. Ovšem je možné, aby Parlament ČR ústavním zákonem umožnil přímé rozhodnutí lidu o nějaké konkrétní záležitosti, ovšem není možné, aby lid tohoto prostředku využil sám.

V ČR se přímá demokracie používá v rámci petičního práva a referenda. Petice dávají možnost občanům obrátit se na státní orgány s dotazem, návrhem či stížností a orgány veřejné správy se k nim musí vyjádřit a podat stanovisko k jejich obsahu. Jinak ale petice není nijak závazná.

Politická reprezentace našla široký konsenzus na potřebě jednorázového referenda o vstupu České republiky do Evropské unie, ale na potřebě referenda obecného a celostátního se již neshodla. Referendum o přistoupení ČR k EU bylo upraveno na ústavní úrovni ústavním zákonem o referendu o přistoupení České republiky k Evropské unii. Předmětem tohoto referenda bylo schválení přistoupení ČR k EU, ale ne podoby přístupové smlouvy. Druhou možností celostátního referenda je fakultativní referendum o souhlasu s ratifikací mezinárodní smlouvy, kterou se přenáší na mezinárodní organizaci nebo instituci některé pravomoci orgánů ČR. Ke konání takového referenda je potřeba přijmout ústavní zákon.

DALŠÍ ZDROJE:

Listina základních práv a svobod [online], URL: <https://www.psp.cz/docs/laws/listina.html>.

Petra Bartáková: *Referenda ve vybraných zemích*, srov. studie č. 1178, Praha: Parlamentní institut, 2006.

PRACOVNÍ LIST Č. 3: PŘÍMÁ DEMOKRACIE

1. HODINA

HISTORIE PŘÍMÉ DEMOKRACIE

Demokracie ve starověkém Řecku byla přímá demokracie. Rozvinula se v Athénách na přelomu 7. a 6. století před naším letopočtem.

Hlavní znaky:

1. Politická rovnoprávnost – ovšem pouze pro dospělé muže narozené v Athénách: právo účastnit se veřejných shromáždění, soudů a úřadů.
2. Přímá účast – všechny důležité otázky probírány na shromážděních.
3. Výběr kandidátů do veřejných funkcí: jednoznačná shoda, volba losem (nebo se pravidelně střídali), vojevůdce volen dle schopností.
4. Krátkodobost funkčního období – obvykle jeden rok, někdy i jeden den (předseda rady padesáti).
5. Problémy: spory a hádky mezi řečníky na veřejných shromážděních.

SOUČASNOST PŘÍMÉ DEMOKRACIE

Přímá demokracie v současnosti nikde plně neexistuje. Prvky přímé demokracie, hlavně referenda, se hodně využívají ve Švýcarsku. I tak tvoří jen 5 % rozhodování; 95 % rozhodování je vyhrazeno zastupitelské demokracii (lidé si volí své zástupce – poslance či zastupitele – a ti rozhodují).

Přednosti přímé demokracie:

- občané mohou o čemkoliv a kdykoliv hlasovat;
- veřejnost vyjadřuje své vlastní názory a není odkázána na sobecké politiky;
- lidé spíše přijmou ta rozhodnutí, která učinili sami.

Nevýhody přímé demokracie:

- na rozhodování se podílí i nevzdělaní, nezkušení či snadno ovlivnitelní občané;
- politici mohou manipulovat s tím, o čem se bude v referendu hlasovat;
- referenda zjednodušují složité problémy na odpovědi ANO/NE;
- hrozí diktatura většiny, která potlačí práva menšin;
- příklad diktatury většiny: omezování práv Židů za II. světové války vedlo až k jejich zabíjení.

Prvky přímé demokracie v ČR

Ústava ČR upřednostňuje zastupitelskou demokracii nad přímou demokracií. Lidé volí své zastupitele (poslance), ti schvalují zákony a umožňují vládě vládnout tím, že jí vyjadřují důvěru.

Nástroje přímé demokracie v ČR:

Petice: dávají občanům možnost se obrátit na úřady s dotazem, návrhem či stížností. Úřady se k ní musí vyjádřit, ale není pro ně závazná.

Referendum: v ČR existuje zákon o místním referendu, který umožňuje konat referendum o otázkách, o kterých smí obec rozhodovat – např. o nakládání s obecním majetkem.

Zákon o obecném referendu v ČR neexistuje, proto celostátní referendum v ČR nelze uspořádat. Výjimkou bylo referendum o vstupu ČR do Evropské unie – kvůli němu byl roku 2002 přijat zvláštní zákon.

V průběhu první hodiny třetího tématu ses dozvěděl/a spoustu informací o přímé demokracii. Která z nich pro tebe byla nejvíc překvapivá?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Kterou informaci o přímé demokracii jsi naopak už dávno věděl/a?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

2. HODINA

Dnes jste si vyzkoušeli přímou demokracii se spolužáky rovnou ve třídě. Jak se ti aktivita líbila?

.....

.....

.....

.....

.....

Překvapilo tě, jak referendum dopadlo? Proč ano/ne?

.....

.....

.....

.....

.....

Zkus svými slovy popsat, proč byly otázky z referenda, které jste si ve třídě vyzkoušeli, problematické?

.....

.....

.....

.....

.....

Napadají tě jiné situace, kdy může být výsledek referenda v rozporu s Listinou základních práv a svobod? Které?

.....

.....

.....

.....

.....

